

Pocsainé Eperjesi Eszter

Harsányi István (1874–1928)

irodalomtörténész, gimnáziumi és akadémiai tanár,
főkönyvtáros. Életrajz és bibliográfiák.

[Amint e szám bevezető írásában is utaltam rá, a sárospatakiak és a család számára megtiszteltetés, hogy a Szerző behatóan foglalkozik idősebb Harsányi Istvánnal. Lelkészi, múzeum vezetői, tudományos kutatói munkásságának szerves részeként, emlékére kiállítást szervezett és publikációkat készített. Az itt közölt írás különös jelentősége az, hogy tartalmazza Harsányi István teljes bibliográfiáját, a róla szóló írások és a levelezése adatait is. A kutatói folytatás miatt jegyzem meg, hogy ezt az áttekintést 2004. október 12.-én zárta le, Sárospatakon. Az írás egy része megjelent, „Harsányi István néprajzi munkássága” címmel, in: *Etnika A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének Folyóirata* 2004. VI. évf. 4. szám, 157-159. old. Továbbá „Idősebb Harsányi István irodalomtörténész életrajza és bibliográfiája.” In: *Széphalom A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve* 20. kötet, 2010. 435-446. old. E mostani közlés és maga a feldolgozás példa és minta az e számban már megidézett após, Radácsy György munkásságának újabb áttekintéséhez is. KG]

„Tiszta szívvel, tiszta kézzel róttá az élet tövises útjait, tiszta, nemes, nagy eszméket hirdetve és plántálva az ifjúság szívébe. Leszállt a tudomány mérhetetlen mélységeibe, felhozva onnan a tudás sok drága gyöngyét. És ezeket a fáradtságos búvárkodással szerzett kincseket tele kézzel, tiszta, megértő szívvel szórta az ifjak elé.” (Dókus Gyula: Tiszta kézzel, tiszta szívvel. In: Marton János (szerk.): Harsányi-Emléklapok. Sárospatak, 1928.7. old.)

Harsányi István 130 éve, 1874. február 1-jén született Abaújszántón. Édesapja Harsányi László, édesanyja Hegymegi Zsuzsanna volt. Pataki diákként 1885-től itt végezte a gimnáziumot, majd a Teológiai Akadémiát. Negyedéves teológus korában a Vay nagydíjra pályamunkát adott be. Pályatételnek Augustinus, Zwingli és Kálvin predestináció tanának bírálatos ismertetése volt kitűzve. Pályaművével 20 Forintot nyert.¹ Teológus korában az akadémiai ifjúsági olvasó-egyletnek ifjúsági elnökévé választották.² A teológia elvégzése után tanársegéd és ifjúsági alkönyvtáros lett. Az utóbbi hivatalt a kitűnő diákok jutalmazására létesítették. Így kaphatta meg Harsányi István is. Két év elteltével Berlinbe ment teológiai tanulmányainak, az ószövetségi tudományok kutatásának folytatására. Híres tanárai közül a legnagyobb szeretettel Harnack, Pfleider és Gunkel nevét emlegette. Hazatérése után előbb abaújszántói, majd sátor-

¹ A Sárospataki Ev.Ref. Főiskola Értesítője 1896/97.142.

² U.o. 130.

aljaújhelyi segédlelkész Fejes István mellett. Közben megszerezte a teológiai magántanári képesítést a „Cselekedetek könyvéről” írt újszövetségi irodalomtörténeti tanulmányával.

1903-ban a Sárospataki Református Főgimnázium vallástanárává választották. E munkája mellett ellátta a Tanítóképző Intézet vallástanári teendőit, és az I. Rákóczi György Egyesület vezetését is. Tanári székfoglaló értekezése „Az élő, önálló, személyes meggyőződésen alapuló hitre való nevelésről” címmel jelent meg Sárospatakon 1905-ben. Nyári szünidőkben ismét külföldi utazásokat tett. 1904-ben Svédországban, 1909-ben Genfben járt. A gimnáziumban volt osztályfőnök, iskolaszéki jegyző, mint teológiai tanár pedig az ószövetségi tudományok és a héber nyelv tanításával vívta ki előjárói elismerését és tanítványai szeretetét. Előadott poimenikát, symbolikát, liturgikát, katechetikát. Viselte a dékáni tiszteletet. Tanárelnöke volt az Akadémiai Olvasó Egyletnek. A Sárospataki Református Lapoknak 1905-1919-ig főmunkatársa. Előadott a bölcsészeten is, és számos cikkében felemelte szavát a sárospataki jogakadémia megszüntetése ellen. Mindnyájunk lelkében és a tudomány területén mint a főiskola főkönyvtárosa él. A főiskola sok becses kézirattal rendelkezett, melynek rendezését elvégezte. Legnagyobb becsű kéziratnak a Lengyel Bibliát tartotta. Rendezte a duplumtár jelentős részét. Az orosz betöréskor a könyvtár kincseit elrejtette. Alapos, nagy tudású kutató volt. Lelkiismeretesen, fáradhatatlanul, magát nem kímélve dolgozott.

Exegetikai tanulmányokat is készített: Malakiás, Hóseás és Ámós próféták könyveihez.

Egyháztörténeti munkái:

- „A reformáció hatása a magyar közművelődésre.”
- „A magyar biblia.”
- „Miskolczi Csulyak István élete és munkái.”
- „Ismeretlen adatok Károli Gáspárról”
- „A gályarabok és a Sárospataki Főiskola”

Fordításai: Gunkel: Mózes öt könyve; Izrael története; Salamon ódái.

Harsányi István egész élete összefonódott Sárospatakkaival, a Kollégiummal, a város életével. Patak a Bodrog-parti Athént, a Rákócziak ősi fészekét, a Kollégium az Alma Matert jelentette számára. Írásaiban hűen örökíti meg nevezetességeit, eseményeit, a pataki diákélet sokszínűségét. Bodrog-parti és városbeli sétái során mindig figyelte a körülötte folyó életet. Mindenről tudott írni, tudósítani. Mintha érezte volna, hogy sietnie, iparkodnia kell. Munkájához rövid idő adatott.

Mint tudós és irodalomkutató, irodalomtörténész több jelentős művével emelkedik ki. Harsányi István mint a kuruc balladák eredetiségének védője, Csokonai műveinek egyik nagyszorgalmú felkutatója s Kazinczy levelezése XXII. kötetének megszerkesztője él a köztudatban. Gulyás Józseffel szerkesztette Csokonai összes műveit. Gazdátlan könyveknek kereste meg a szerzőit, és így sok pap és oskolamester lépett elő a múlt homályából.

Harsányi István néprajzi munkássága is jelentős. 1912-től kezdve foglalkozott intenzívebben néprajzzal, kapcsolódott be a néprajzi gyűjtőmunkába. A Sárospataki Néphagyománykutató Szövetség lelke volt. 1912 májusában Sárospatakon tartotta a Folklore Fellows magyar osztálya első vándorgyűlését, és

alakult meg Patakon a főiskola és a Tanítóképző Intézet tanárainak és diákjainak részvételével az első vidéki szövetség. A szövetség munkájában a tanárok közül négyen vettek részt: Harsányi István, Palágyi Deák Geyza, Novák Sándor, valamint Hodossy Béla, a tanítóképző igazgatója. A Folklore Fellows magyar osztályának választása nem véletlenül esett Patakra. Elsőként említhetjük a pataki diákoknak a XVIII. század végétől dokumentálható népdalgyűjtő tevékenységét, ami elsősorban az énekkar keretén belül történt. Patakon korán olvasták Herder műveit, a Magyar Hírmondó kiadásait. A Kollégiumban található XVI-XVIII. századi verses gyűjteményeket és énekeskönyveket állandóan használták a diákok. Ezek között vannak halotti búcsúztatók, különféle köszöntők, imádságok, kéziratos daloskönyvek. 1789-ben már kéziratos népmesegyűjteményt is lejegyeztek. Tanár és diák egyaránt érdeklődött a népi műveltség iránt. Gondolnunk kell itt Szathmáry-Király György, Kazinczy Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály, Fáy András, Tompa Mihály, Erdélyi János munkásságára.

Sebestyén Gyula, a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke, a Folklore Fellows magyar osztályának titkára, amikor 1912. április 27-én a vándorgyűlés előkészítése ügyében Patakon járt, kifejezésre jutatta, hogy nem csupán Erdélyi János emléke iránti tiszteletből jönnek Patakra, hanem a pataki diákok népköltészeti gyűjtő hagyományait is fel akarják eleveníteni. A vándorgyűlés előtt, a helyi újságokban Palágyi Deák Geyza és Novák Sándor írt előzetes tájékoztatót, majd annak lefolyása után Harsányi István közölt részletes beszámolót. A vándorgyűlés gazdag programjában nemcsak Pestről jött szakemberek szerepeltek, hanem helybeliek is. Hodossy Béla a népi gyermekjátékokról, Harsányi István a diákmelodáriumok népdalairól, Palágyi Deák Geyza a magyar nép díszítőművészetének ősi jegyeiről, Papp József tomori lelkész a cseréhati névnapi köszöntőkről, Novák Sándor a cserépfalui lakodalmi szokásokról és versekről tartott előadást. Az Ethnographia is bő ismertetést jelentetett meg a vándorgyűlésről. Három év alatt a pataki szövetségből 59 gyűjtő összesen 94 kisebb-nagyobb pályamunkát küldött be. A nyertes diákok között ott találjuk Gesztelyi Nagy Lászlót, Hegyaljai Kiss Gézá, Sőregi Jánost és Szigeti Ferencet is. A pataki szövetség gyűjtéséből egy válogatást Harsányi István közreműködésével Sebestyén Gyula készített elő megjelentetésre, hogy Erdélyi János születésének 100. évfordulójára kiadják. Az I. világháború és az azt követő események a kötet megjelenését megakadályozták. Patakon hosszú ideig azt hitték, hogy ez a kézirat elveszett, de 1951-ben kiderült (amikor Sebestyén Gyula hagyatékát feldolgozták), hogy megvan a Néprajzi Múzeum kézirat gyűjteményében. 1979-ben megjelent „Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához” című sorozat 5. kötete. Innen tudjuk, hogy az annak idején kiadásra előkészített anyag az etnológiai adattár 939. számú jelzete alatt van nyilvántartva: „Sárospataki Református Főiskola: Erdélyi János emlékkötet” címmel. Terjedelme 1090 oldalnyi kézirat.

Harsányi István néprajzi munkásságának fontos része a Sárospataki Néphagyománykutató Szövetség munkájában való részvétel. Gulyás József megemlékezésében ezt írja: „a Sárospataki Néphagyománykutató Szövetség lelke volt”. De Harsányi István saját gyűjtéseivel is igyekezett segíteni a Néphagyománykutató Szövetség munkáját. A saját neve alatt beküldött négy gyűjtési egységről tudunk. Az első a legnagyobb, Észak-, Északkelet-Magyarország helységeiből,

a folklór több területéről származó anyag. A többi a Nagykönyvtár kéziratárából. Ennek egy része XVI-XVII. századi recepteket tartalmaz, részben Vay Judit kéziratot könyvéből. A másik egy betlehemes játék töredéke a XIX. század elejéről, valamint „Három királyok” címmel vízkereszti játék a XVIII. századból. A Szövetség munkájában társgyűjtőként szerepel Palágyi Deák Geyzával és Novák Sándorral. Levezett a kor néprajzosaival: Győrffy Istvánnal, Bátky Zsigmonddal, Sebestyén Gyulával és Madarassy Lászlóval. Ezek a levelek a sárospataki Nagykönyvtár kéziratárában megtalálhatók.

Harsányi István néprajzi munkásságának fontos része a különböző folyóiratokban, elsősorban az Ethnographiában publikált cikkei, tanulmányai, közlései. A Sárospataki Református Lapok 1912. augusztus 25-ei számában „Egy Rákóczi korabeli ének eddig ismeretlen változata” címmel közöl ismertetést. Ebben Kocsi Csörgő István albumának 1720 táján bejegyzett „Sok bút árasztott...” kezdetű kuruc kori énekét közli. Bebizonyítja, hogy az eddig lejegyzett változatok közül ez a legrégebbi. Az Ethnographia 1913. és 1914. évfolyamaiban „Két XVIII. századi dalgyűjtemény kézírata” címmel közöl sorozatot, melyben ismerteti a Szkárosy- és Daróczi- féle melodiáriumokat. Gulyás Józseffel együtt 1913-ban az Ethnographiában közölte az Argirus királyfi széphistória leírását.

A Magyar Nyelv 1914. évfolyamának 6. számában „Magyar keresztnevek jegyzéke a XVI. század végéről” címmel női és férfi keresztneveket közöl latinul és magyarul.

1914 és 1917 között folytatásokban hozza az Ethnographia Harsányi, Gulyás és Simonfi közös munkáját „A kuruc költészet forrásai” címmel. Ebben a dolgozatban együtt van minden kutatási eredményük, feljegyzésük.

1915-ben az Ethnographia három írását közli. Az első: „Adalékok a magyar népszokások történetéhez”. A második írásában koldusénekekkel kapcsolatos gyűjtéseit, kutatásait közli. A harmadik néprajzi vonatkozású írása Versényi György: Szíveket újító bokréta című dalgyűjteményről írott recenziója.

1918-ban, az Irodalomtörténeti Közleményekben, XVII-XVIII. századi verses találósmeséket publikált.

1921-ben újra az Ethnographiában jelenik meg írása: „Népi receptek a XVI. századból”. Tizenötféle különböző betegség ellen ajánlott recepteket ismertet.

1923-ban, a Néprajzi Társaság ülésén felolvasást tartott „Adalékok látomásirodalmunk történetéhez” címmel. Ez a dolgozata már 1914-ben készen volt, de valamilyen oknál fogva nem került közlésre. Sokáig úgy tűnt, hogy elkallódott. Végül Sebestyén Gyula hagyatékában K. Kovács Péter ezt is megtalálta. A tanulmány rövid bevezetése foglalkozik látomásirodalmunk feltárásával, majd közöl a pataki kéziratban őrzött látomásokról: Gaál József kecskeméti gulyás látását 1740-ből és Scholtz György miskolci gombkötő mesterlegény látomását szintén 1751-ből.

Sajnálatos dolog az, hogy Harsányi Istvánnak több kézírata is elveszett: Dávidné Zsoltárai (dalgyűjtemény a 17. századból – csak a bevezetés van meg); Báró Pálócsay Horváth György (II.Rákóczi Ferenc tábornokának) költészete; Tariménes utazása.

Az Irodalomtörténeti Közlemények 1925-ös évfolyamában „Ismeretlen virágének a XVII. századból” címmel egy tizenkét soros virágéneket közöl. A sors iróniája az, hogy ezt a virágéneket Bornemisza Péter prédikációs kötetébe írták bele.

Utolsó néprajzi írása halála előtt egy évvel az Ethnographiában jelent meg: „Új adatok a Cserebogár-nóta korához és változataihoz”. Harsányi István igyekszik kimutatni ennek XVIII. század eleji gyökereit, és bemutatja a Nagykönyvtár kéziratárában levő „Felvidítő” című gyűjteményben található négy versszakos és egy tizenegy versszakos szövegét.

Harsányi István néprajzi munkásságának legjelentősebb alkotása a Nagykönyvtár számára készített ún. dalkezdnet-katalógus. Harsányi István halálakor Gulyás József harmincezerre becsülte ennek állományát. A Nagykönyvtár dolgozói később is folytatták ennek bővítését. Jelenlegi állománya 80-90 ezer cédula között van.

A Nagykönyvtár Kézirattári gyűjteménye őrzi azt a több száz levelet, amely Harsányi István hagyatékával került be hozzánk. Ezek a levelek is hűen mutatják egy tevékeny munkában eltöltött életnek a szorgalmát.

Írásomban vázlatos képet tudtam adni egy olyan ember életéről, aki nemcsak mint tudós áll előttünk, hanem mint mindennapjait hitben megélt keresztyén ember. Aki nagyon szerette családját, viselte egyházának terhét, Istentől kapott talentumát mások számára kamatoztatta. Egyházi beszédei, igehirdetései, temetések alkalmával végzett szolgálatai, imádságai tesznek erről tanúbizonyságot. Mindezt megtehetette, mert Isten hozzáilló társat rendelt mellé, Radácsy György teológia tanár lányát, Radácsy Ilonát. 1907. január 12-én házasodtak össze. Felesége hittel, lelkierővel biztosította a nyugodt családi hátteret, férjének az alkotó munkához a biztos napokat, az otthonukba betérő



Harsányi István, felesége, Radácsy Ilona és gyermekeik: György, Ilona, István, László

barátoknak, ismerősöknek szavakkal ki sem fejezhető fogadtatást. Ilona asszony mindenkor fáradhatatlan volt, türelmes és mindig szolgálatkész. Isten házasságukat megáldotta, gyermekekkel és sok-sok szerető szívvel.

Harsányi István tervezett, mindig nagy tervei voltak. Azonban az akadémiai tagság küszöbén, élete delén szíve megszűnik dobogni. 1928. május 10-én örökre megvált szeretteitől. A sárospataki református temetőben nyugszik.

Harsányi István nyomtatásban megjelent munkái:

- Az Apostolok Cselekedeiről írott könyv. (Nyomtatta Radil Károly az Ev. Ref. Főiskola betűivel) Sárospatak, 1904. 153.
- Válasz Soós Lajos úrnak. In.: Az Apostolok Cselekedeteiről írott könyv. Sárospatak, 1905. 26.; U.e. In.: SL. 23. évf. 1904.
- Az élő, önálló, személyes meggyőződésen alapuló hitre való nevelésről. Tanári székfoglaló. (Nyomtatta Radil Károly az Ev. Ref. Főiskola betűivel) Sárospatak, 1905.
- A nőkérdés egyháztársadalmi szempontból. A Sárospataki Ref. Nőegylet kiadványa, 5 füzet. Sárospatak, 1905. 18.
- A sárospataki lengyel biblia és újonnan fölfedezett harmadik töredékei. Klny.: Magyar Könyvszemle XVII. kötetéből. (Stephanum nyomda) Budapest, 1909. 61.
- Kisztei Péter élete és munkái. (Dani és Fischer ...) Sárospatak, 1910. 22.
- A sárospataki ref. főiskola metszetgyűjteménye. Budapest, 1911. 74.
- Bessenyei György: Az embernek próbája 1772 és 1803. In.: Régi Magyar Könyvtár 30. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Szerk.: Heinrich Gusztáv. Budapest, 1912. 196.
- A kuruc balladák hitelessége – Gulyás Józseffel és Simonfi Jánossal együtt. (Dani és Fischer...) Sárospatak, 1914. 100.
- A pataki névtelen neve. Klny.: SRL. 12. évf. 1916. 3-4 számából. (Nyomatott a Ref. Főiskola Könyvnyomdájában) Sárospatak, 1916. 10.
- A Sárospatakot Oltalmazó Liga. In.: Sárospatak. Klny. a Közműveltség II. évfolyamából. Szerk. Waldapfel János. Budapest, 1916. 68-76.
- A sárospataki Rákóczi-könyvtár és katalógusa. Klny.: Magyar Könyvszemle XXI-XXIV. Budapest, 1917. 70.
- Malakiás próféta könyve. Ószövetségi irodalomtörténeti és exegetikai tanulmány. (Nyomatott a Ref. Főiskola Könyvnyomdájában) Sárospatak, 1917. 44.
- A reformáció hatása a magyar közművelődésre. Megj.: A Sárospataki Ref. Főiskola elöljárósága által a reformáció 400-ados évfordulója alkalmával kibocsátott „A mi örökségünk” című könyvben. (Nyomatott a Ref. Főiskola Könyvnyomdájában) Sárospatak, 1918. 99.; U.e. Klny.: A mi örökségünk c. emlékkötetből.
- A reformáció hatása a magyar közművelődésre. (Bethlen Gábor Irod. és Nyom. madai Rt.) Budapest, 1923. 78. Koll.2.
- Sárospatak reformációja. In.: A sárospataki református egyház 1917. évi november hó 11-én a reformáció négyszázados évfordulója alkalmából tartott ünnepi közgyűlésének jegyzőkönyve. Szerk.: Gulyás József. Sárospatak, 1918. 9-15.

- Gyöngyösi István és László sárospataki diáksága. In.: A Sárospataki Hírlap Füzetei 5. (Ref. Főiskolai Nyomda) Sárospatak, 1921. 20.
- Adalékok Sárospatak múltjához. In.: A Sárospataki Hírlap Füzetei 7. (Nyomtatott a Ref. Főiskola Könyvnyomdájában) Sárospatak, 1921. 56.
- A Sárospatakot Oltalmazó Liga a református zsinat tagjaihoz. (Nyomtatott a Ref. Főiskola Könyvnyomdájában) Sárospatak, 1921. 8.
- Csokonai Sárospatakon. In.: A Sárospataki Hírlap Füzetei 10. (Nyomtatott a Ref. Főiskola Könyvnyomdájában) Sárospatak, 1922.
- Csokonai Vitéz Mihály összes művei. Gulyás Józseffel együtt. Három kötetben. In.: Nagy írók – nagy írások. Szerk.: Bálint Lajos. Budapest, 1922.
- Emléklapok a hősi halált halt diákok emléktáblájánál. Szerk.: – – és Panka Károly. (Nyomtatott a Ref. Főiskola Könyvnyomdájában) Sárospatak, 1923. 87.
- Szinyei Gerzson élete és munkái. (Ref. Főiskolai Könyvnyomda) Sárospatak, 1925. 45.; U.e. a Sárospataki Ref. Főiskola Értesítője 1924/1925. 65-109.
- Miskolczi Csulyak István élete és munkái. In.: A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai II. kötet 4. Debrecen, 1926. 25.
- A gályarabok és a sárospataki főiskola. In.: A Sárospataki Ref. Főiskolában a gályarabok kiszabadulásának emlékünnepén, 1926. február 11-én tartott előadáson. (Ref. Főiskolai Nyomda) Sárospatak, 1926. 36.
- Megjegyzések Iványi Béla Gönc sz. város története című műve egyes részeihez. In.: Új adatok Károlyi Gáspárról. (Ref. Főiskolai Nyomda) Sárospatak, 1927. 16.
- Sárospataki Kalauz 45 képpel. Első kiadás. (Főiskolai Nyomda) Sárospatak, 1926. 107.
- Második kiadás: 49 képpel. (Nyomtatta Fischer...) Sárospatak, 1928. 150.
- A magyar biblia. In: Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása. Sárospatak, 1927. 145.
- Kazinczy Ferenc levelezése. In.: Kazinczy Ferenc összes művei. Levelezés XXII. kötet. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1927. 555.
- A Tiszáninnen Református Egyházkerület Névkönyve 1907., 1908., 1909., 1910. (Nyomtatta Radil Károly) Sárospatak, 1907. 168.

A bibliográfia további egységei a következő helyen olvashatóak:
<http://www.naputonline.hu/2017/10/31/harsanyi-istvan-bibliografia/>